

تدسیر ابوالفتوح رازی

در نگاه اندیشمندان

www.ketab.ir

گروه نویسندگان

عنوان قراردادی	روض الجنان و روح الجنان.
عنوان و نام پدیدآور	تفسیر ابوالفتوح رازی در نگاه اندیشمندان / گروه نویسندگان.
مشخصات نشر	مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۱۷۴ ص.
شابک	978-600-06-0237-6
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبیا.
یادداشت	کتاب شامل مجموعه مقالاتی است که سال‌های قبل در فصلنامه مشکوة به چاپ رسیده است.
موضوع	ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، قرن عقی. روض الجنان و روح الجنان - نقد و تفسیر.
موضوع	تفاسیر شیعه - قرن عقی. - مقاله ها و خطابه ها.
شناسه افزوده	ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، قرن عقی. روض الجنان و روح الجنان.
شناسه افزوده	بنیاد پژوهشهای اسلامی.
رده یابی	۲۹۷ / ۱۷۶
رده کتبی	BP ۱۹۴ / ۵ / الف ۲ ر ۹۰۸۲ ۱۳۹۷
شماره کتابخانه	۴۸۱۵۰۰۸

تفسیر ابوالفتوح رازی در نگاه اندیشمندان

به کوشش سید محسن ناجی نصرآبادی

ویراستار: محمدرضا نجفی

چاپ اول: ۱۳۹۷ / ۴۰۰ نسخه، وزیری / قیمت ۹۵۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۳۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۳۷۷۳۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

- سخن ناشر ۵
- پیشگفتار ۷
- گزارشی از سیر ترمین بدویر تفسیر ابوالفتوح رازی ۱۱
- دست نویسی نفیس از شیخ میرزا نصرح رازی
 • دکتر محمدجعفر یاحقی ۲۳
- اصلی در تصحیح انتقادی تفسیر ابوالفتوح رازی
 • دکتر محمد مهدی ناصح • دکتر محمد میر یاحقی ۴۶
- دقت ابوالفتوح رازی در معانی واژه‌ها و مقایسه آن‌ها با بیان شیخ طوسی و مجمع البیان طبرسی رحمتهما
 • محمد حسن خزاعی ۶۱
- طبری و ابوالفتوح
 • دکتر محمدجعفر یاحقی ۷۵
- مقایسه ترجمه آیات در دو تفسیر ابوالفتوح رازی و ترجمه تفسیر طبری
 • دکتر محمد مهدی ناصح ۹۰
- بیتی بازیافته از رودکی (در خلال تفسیر ابوالفتوح رازی)
 • اصغر ارشاد سرابی ۱۱۲
- جلوه‌هایی از سیره رسول الله صلی الله علیه و آله در تفسیر ابوالفتوح رازی
 • اصغر ارشاد سرابی ۱۲۱
- شمه‌ای از فضایل علی علیه السلام در کتاب «روض الجنان و روح الجنان» مشهور به تفسیر ابوالفتوح رازی
 • احمد احمدی بیرجندی ۱۴۳
- پرتوی از فضایل حضرت زهرا علیها السلام در تفسیر روض الجنان و کشف الاسرار
 • سید محمود خسروانی شریعتی ۱۶۰

پیشگفتار

مهم‌ترین تفسیری که در نیمه سده ششم هجری به زبان فارسی نگارش یافته، *رَوْضُ الْجَنَانِ وَ رَوْحُ الْجَنَانِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ* مشهور به *تفسیر ابوالفتوح رازی* است که بر مشرب فقه جعفری به دست دانشمند شیعه، متکلم و پارسی‌دان به نام حسین بن علی بن احمد الخزاعی النیشابوری سرریخته است. شرح ابوالفتوح رازی نوشته شده است.

این تفسیر که بر اساس تفسیر *بندت* و روش مؤلف و تصریح منابع کهن در بیست جلد نگارش یافته، قدیم‌ترین تفسیر شیعه بر *قرآن* است. اتهامات تفاسیر فارسی است که هم به سبب مذهبی و هم به لحاظ ادبی، حائز اهمیت است. از این روی برخی بزرگان دینی آن را معجزه تألیف دانسته‌اند.

ابوالفتوح، علاوه بر زبان عربی در ادب و زبان فارسی نیز تسلط و نثر تبخیر کامل داشت و کتاب وی از بزرگ‌ترین نمونه‌های نثر فصیح فارسی است. به قول مرحوم آیت‌الله ابوالحسن شعرانی: «آن لطف تحریر و عذوبت بیان که در آن است، در تفاسیر دیگر نیست»^۱. این تفسیر ارزشمند به کوشش دکتر محمد جعفر ریاحقی و دکتر محمد مهدی ناصح و یآوری چند تن از پژوهشگران از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۶ در گروه فرهنگ و ادب اسلامی بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی تصحیح شده و به چاپ رسیده و ویرایش علمی آن بر عهده جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای محمد حسن خزاعی بوده است.

۱. ابوالحسن شعرانی، *روح الجنان و روح الجنان*، انتشارات کتاب‌فروشی اسلامی، تهران، ۱۳۸۲ش، ج ۱، مقدمه،

ابوالفتوح که از اکابر فقهای شیعه و استادی اصولی، متکلم، لغوی، ادیب و محقق است در تفسیر خود مباحثی را در مورد مفردات، ترکیبات و معانی آیات، اسباب نزول و ترتیب آن‌ها، توضیح اشارات، مجملات، تمییز ناسخات و منسوخات، محکّمات و متشابهات، تفصیل تعریضات، قصص و حکایات به میان می‌آورد و به توضیح می‌پردازد.

تبحر و وسعت دامنه اطلاعات ابوالفتوح در علوم قرآنی و ادبیات عربی و فارسی سبب گردید تا اثر وی در زمینه‌های فقه، حدیث، مباحث کلامی، تفسیر، آداب و رسوم، ضرب‌بمثل‌ها، اشعار عربی و فارسی، انواع قرائت، لغت و اشتقاق و غیره مأخذی گران‌بها و در عرصه‌ها محسوب شود.

روش و ساختار (morphology) تفسیرنویسی ابوالفتوح چنین است که نخست اطلاعاتی درباره نام سوره، شماره آیات، کلمات و حروف، مکی یا مدنی بودن سوره و ثواب تلاوت آن ارائه می‌دهد و پس از ذکر مبدآیه و ترجمه آن‌ها، بار دیگر با ذکر بخشی کوتاه از هر آیه، به تفسیر و شرح مفصل و کلمه به کلمه از دیدگاه‌های لغوی، صرفی و نحوی، بلاغی و فقهی و همچنین از منظر شأن نزول، متشابهات، ناسخ و منسوخ و تعریضات به بحث و توضیح می‌پردازد و جای جای، قصص و حکایات مربوط به آیات را با قلمی استوار و شیرین یادآور می‌شود و در بسیاری موارد پس از تلبیل نهایی، نظریه فقهی و کلامی خود را ابراز می‌کند.

ابوالفتوح در هر مورد در حد لازم اقوال و آرای مفسران، نحویان، لغویان و فقهای سلف و گاه متکلمان و حتی عارفان را، عموماً با ذکر نام و مورد، نقل می‌کند. در خلال مباحث تفسیری، به مناسبت، مطالب ذوقی و عرفانی را هم، بیش و کم، مطرح می‌کند و سخن او به هنگام شرح و تأویل داستان‌های رمزی اوج می‌گیرد و به کلی رنگ عارفانه می‌یابد.

سبک انشای تفسیر ابوالفتوح، به ویژه در بخش‌های روایی و داستانی، روی هم رفته، نشر مرسل و برکنار از آرایش‌های ادبی رایج در سده ششم هجری است. زبان کتاب در

سراسر بخش‌های مربوط به تفسیر آیات، استوار و منسجم و متکی بر پشتوانه ادبی و در عین حال ساده است و اگر گهگاه، سجع و موازنه و آرایش‌های ادبی و زبانی از آن دست که در قرن ششم مطرح است، در آن دیده می‌شود، بسیار ساده و سازگار با زبان فارسی است، به طوری که بر شیرینی کلام او می‌افزاید. برخی قیدها و ظروف مخصوص زبان عربی از قبیل: عنده، عند آن، ائما، اما، سواء و جزاین‌ها به جای معادل‌های فارسی در سراسر این تفهیر دیده می‌شود که احتمالاً از رهگذر سبک روایی و واعظانه مؤلف، به زبان کتاب راه یافته است. البته این ویژگی و برخی نشانه‌های سبکی و دستوری دیگر، که بیانگر تأثیر زبان عربی و منابع اصلی کتاب اوست؛ هیچ‌گاه چنان نیست که شیوه نویسندگی خاص او تحت الشعاع آن قرار گرفته باشد. بهره‌گیری از واژه‌ها و ترکیبات کهن و متروک فارسی و نیز برخی از کاربردهای مشخص محلی و گویشی - از نوع صیغه دوم شخص جمع که به ظاهر با دوم شخص مفرد یکی می‌نماید - در این تفسیر فراوان به کار رفته است.

ابوالفتح، چنان که خود در مقدمه اشاره می‌کند از شیوه مرسوم به «تفسیر به رأی» سخت پرهیز داشته و در عوض شیوه «تفسیر به مأثور» را بر آن ترجیح داده است. به همین سبب به رغم مناظرات و مشاجرات کلامی و عقیدتی میان امامیه و معتزله از یک طرف و اشاعره از سوی دیگر، او با پرهیز از ورود به مباحث فلسفی و کلامی همسایه کتاب خود را با روایات و مأثورات پیامبر ﷺ و امامان شیعه علیهم‌السلام و در برخی موارد، به مفسران پیشین مستند کرده است. بنابراین ضرورت، به جای ورود به مباحث کلامی بحث‌انگیز، به طرح مسائلی مانند شفاعت، ایمان و کفر، جبر و اختیار و جزآن‌ها، آن‌هم به زبانی ساده و در خور فهم عامه فارسی‌زبانان آن روزگار، اکتفا کرده است. این تفسیر با وجود حجم بسیار آن، از روزگار مؤلف تا کنون از اقبال محققان و تفسیرپژوهان برخوردار بوده است.

کتاب پیش روی خوانندگان گرامی، مجموعه ده مقاله مستند و تحقیقی از منشورات مجله مشکوة درباره تفسیر گرانقدر ابوالفتوح رازی است. هر یک از نویسندگان از منظری خاص، به بررسی و تحلیل مباحثی پرداخته‌اند که می‌تواند پژوهندگان را در شناخت محتوای این تفسیر یاری رساند.

و من الله التوفیق

سید محسن ناجی نصرآبادی

www.ketab.ir